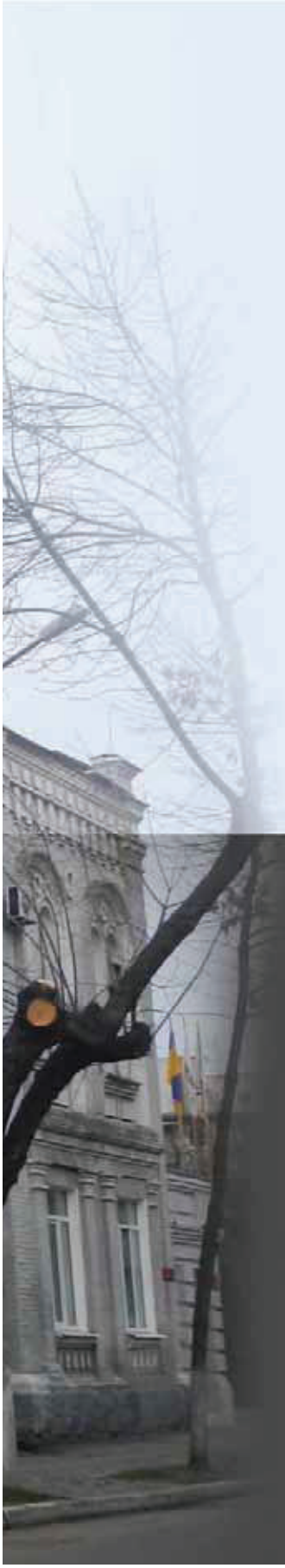
מאחורי הקלעים על המאבק להשבת בנין הי

הבית ברחוב הניצחון

"מבנה בית הדפוס ברחוב פֶּרְמוֹגָה (הניצחון) 34 בקרמנצ'וג, הוא מבנה ישיבת תומכי תמימים המרכזית, בימי מלחמת העולם הראשונה" - כך הבהירה לאחרונה היסטוריונית בכירה בועידת ההיסטוריונים הממלכתית שנערכה בקרמנצ'וג שבאוקראינה » הצהרה זו חתמה עבודת מחקר מסועפת של חוקר תולדות יהדות קרמנצ'וג, מר בוריס שפיטובסקי, אשר יחד עם הרב שלמה סלומון רבה של קרמנצ'וג, חושפים עבור "בית משיח" את הנעשה מאחורי הקלעים במהלך השבת בניין הישיבה לידי הקהילה היהודית, וכן הם מספרים על התוכניות לעתיד לגבי מבנה הישיבה » ומתי ביקר הרבי מה"מ בבנין הישיבה » מרתק

שניאור זלמן ברגר

שיבה החב"דית לבעלות הקהילה היהודית:

הכרה אקדמית

בשבוע שעבר הגיעה סוף סוף ההכרזה המיוחלת, על כך שהבניין הגדול העומד ברחוב פֶּרְמוֹגָה (הניצחון) 34 בקרמנצ'וג, הוא הבניין ששימש את תלמידי ישיבת "תומכי תמימים" אליו הגיעו לאחר שנאלצו לעזוב את בירת חב"ד – ליובאוויטש. להצהרה זו, כך נדמה, חיכה השליח בעיר הרב שלמה סלומון, כמו גם בניין הישיבה הגדול והמרשים, וכן הצדק ההיסטורי, זה שנים ארוכות.

ההצהרה החשובה ניתנה בשבוע שעבר, במהלך ועידת היסטוריונים ממלכתית בה נטלו חלק בכירי ההיסטוריונים מאוניברסיטאות מרחבי אוקראינה. בועידה הצהירה ההיסטוריונית אלה לושקובה על איתור מבנה הישיבה כשהיא מוכיחה זאת לפי מסמכים ומחקרים שערכה בשנים האחרונות ביוזמתו ובעידודו של חוקר תולדות יהדות קרמנצ'וג מר בוריס שפיטובסקי.

הרב שלמה סלומון, שליח הרבי ורבה של קרמנצ'וג, נשמע נרגש: "זה תקופה ארוכה מאז ידענו כי זהו המבנה בו שכנה הישיבה, אך לא היינו מסוגלים אפילו לצאת עם הכרזה שכזאת, משום שלא היו בידינו הוכחות היסטוריות בדוקות. כעת, לאחר נבירה בארכיונים בקרמנצ'וג ובקייב, הגיע הזמן להכריז על כך, כשלב נוסף בדרך לקבלת המבנה בחזרה לידי הקהילה היהודית. החלטנו שהדבר יוצהר בפני ועידת ההיסטוריונים, ובזכות כך הסמל ההיסטורי החב"די של העיר, יוכר על ידי האקדמיה ועל ידי הרשויות".

מתי הגיעה למקום הישיבה? כמה זמן פעלה הישיבה בין כתליה? מי היו התלמידים שלמדו בה? על שאלות אלו ועוד, המהוות מעין סגירת מעגל היסטורי, ננסה להשיב במהלך השורות הבאות.

ישיבה במלחמה

מאז נוסדה ישיבת "תומכי תמימים", היא שכנה בבירת חב"ד, בליובאוויטש, בצלו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב. כעשרים שנה ארכו ימי השקט והשלווה, עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בעקבותיה נאלצו אדמו"ר הרש"ב ובני משפחתו לעזוב את העיר. לאחר נדודים ממושכים הגיעו אל העיר רוסטוב. גם תלמידי הישיבה נאלצו לעזוב את ליובאוויטש. הם עשו זאת בצורה מדורגת, קבוצות־קבוצות – עד אשר אחרון התמימים עזב את המקום.

הרב הרשל גוראריי - תורם המבנה

הרבי מבקר בישיבה

בשנים שלאחר המלחמה, כאשר הבחורים הצעירים למדו במבנה הגדול בקרמנצ'וג, זכו יום אחד לאורח נעלה – הלא הוא הרבי, שהיה ידוע אז כבנו של הגאון החסיד המקובל הרב לוי יצחק שניאורסאהן, רבה של העיר דנייפרופטרובסק. לא ידעו עליו כמעט דבר, מלבד העובדה שהא 'למדן גדול'.

התמימים עסקו אז בלימוד מסכת בבא מציעא דף ל' עמוד ב', במימרתו של רב יוסף על הפסוק "והודעת להם את הדרך ילכו בה (יתרו יח, כ) – והודעת להם – זה בית חייהם, את הדרך – זו גמילות חסדים, ילכו – זה ביקור חולים". שאלו אותו התמימים פשט ברש"י על אתר, המפרש את המילים זה בית חייהם – "ללמד להם אומנות להתפרנס בו חוקות ותורות כתיבי ברישיה דקרא".

הרבי הקדים ואמר: "בהשקפה ראשונה נראה לי" ומכאן המשיך והסביר להם את הפשט, באופן שלא היה מקום לקושיות (תשורה לחתונות משפחות אוקנוב, ניו יורק)

התמימים התפצלו למקומות שונים, ובכל מקום הקימו סניף לישיבה המרכזית.

כיוון שאותם ימים היו ימי מלחמה, והפורעים משני הצדדים, ה"לבנים" וה"אדומים" ראו ביהודים אויב שצריך למגר אותו, הייתה ליהודי סכנה לשהות בדרכים באותה תקופה, שכן מדובר היה בסכנת נפשות של ממש. בסופו של תהליך, התקבצו רוב תלמידי התמימים בעיר קרמנצ'וג ושם הקימו מחדש את הישיבה. לעת הזאת היה צורך בבניינים מרווחים שיאכלסו את מאות התמימים שהגיעו מליובאוויטש.

הגבירים החסידיים שהתגוררו בקרמנצ'וג, בראשם בני משפחת גוראריי, קיבלו את פני התלמידים בסבר פנים יפות, ויצאו מגדרם כדי לאפשר לישיבה תנאים גשמיים מעולים על מנת שהתמימים יוכלו לשוב ולשקוד על לימוד התורה והחסידות. נוכח המציאות שנוצרה, רכש הנגיד החסידי הרב הרשל גוראריי הי"ד מבנה רחב ידיים עבור הישיבה. מבנה זה שימש קודם לכן כ"בית ילדים" – מוסד ליתומים ולילדים נזקקים.

כיוון שבזמן הרכישה ביתו הפרטי של התורם עבר שיפוצים, עברה משפחת גוראריי להתגורר בקומה העליונה של המבנה. כל צעד שנעשה בקרמנצ'וג, דווח מיידית לאדמו"ר הרש"ב. עדות לכך נמצאת באגרתו אל בנו אדמו"ר הריי"צ:

"בבית רצ"ה גו"א [= ר' צבי הירש גוראריי] **שקנה לא מכבר חצר (בעד ע"ה אלפים) ונותן אותו לתומכי תמימים, בהבית ט"ז חדרים מרווחים בשני עטאזין** [= קומות], **ו**[ר' הרשל גוראריי] **אומר שיש שם זאלין** [= אולמות] **הטובים ומספיקים ללמוד בהם, ויהיה שם גם כן מקום ללון ולאכול וגם קיך** [= מטבח, חדר אוכל] **נמצא כמובן** [כיון שעד אז היה זה בית ילדים]. **לעת עתה מפני הראמאנט** [= שיפוצים] **שעושה בביתו** [הפרטי] **הוא דר כעת בהעטאז** [= בקומה] **העליון, ועל כן לומדים כעת במניין** [בית כנסת] **של נעמיץ הסמוך לבית הנ"ל** [לבית שנרכש עבור הישיבה] **וליום טוב הבא עלינו לטובה** [ראש השנה] **יפנה אי"ה את החדרים** [בקומה העליונה וישוב לביתו] **ויהיה שם מקום להבחורים לכל** [צרכיהם] **וגם להקאנטאר** [= משרדי הישיבה]".

בהמשך האגרת מסופר על בניין נוסף שנרכש על ידי הגביר ר' פנחס קריצ'בסקי. בניין זה שימש את הבחורים הצעירים "תלמידי השיעורים". בנוסף לכך, הגבירים החב"דיים תושבי קרמנצ'וג אף מימנו ביד רחבה את ההוצאות השוטפות של תלמידי הישיבה [אגרות קודש אדמו"ר הרש"ב ח"ה אגרת א'צב].

בימים בהם נרכש המבנה הגדול, שהה התלמיד הת' יהודה חיטריק עם

עוד קבוצת תמימים בחרקוב, כאשר הגיעה אליהם ההודעה כי רצון הרבי שיעברו לקרמנצ'וג: "כ"ק אדמו"ר הרש"ב הסכים שכל המשפיעים והתלמידים – הן מחרקוב, הן מפולטבה והן אלו שנשארו בליובאוויטש וכן תלמידי שצעדרין יעברו לקרמנצ'וג, שם הרה"ח הגביר הנדיב התמים יחיאל צבי הירש גוראר' הי"ד קנה עבור הישיבה בית ברחוב קיעווסקע 26 ארמון מפואר עם חצר רחבת ידיים, הכילה עשרים וחמשה חדרים [ובאגרת אדמו"ר הרש"ב – ט"ז חדרים, ואולי אלו הם בלי הקומה העליונה בה גר לבינתיים הרב גוראר' – ש.ז.ב.], היה שם אולם גדול ללמוד, חדרי אכילה וחדרי שינה עבור לערך מאה תלמידים.

"אבל ימתינו עד קרוב לראש השנה, שהבית שנתן הגביר הנדיב התמים צבי הירש גוראר', לטובת הישיבה צריכים לבני ביתו [...]

"ראש חודש אלול באה הבשורה שיכולים לבוא לקרמנצ'וג וראשונים היו התלמידים מחרקוב [ובהם הרב חיטריק]. ובאנו לערך עשרה תלמידים, ובית הרב צבי הירש גוראר' טרם נגמר, אבל לערך חמשה חדרים נתנו לנו [במבנה החדש] ונסתדרנו שם [...] התלמידים לאט לאט נתקבצו, וכן התלמידים מהשיעור בבתי קריצ'בסקי נסתדרו".

יחד עם התלמידים הגולים הגיעו לקרמנצ'וג גם רוב חברי הצוות הרוחני, המשפיעים ומגידי השיעורים שהיו בליובאוויטש. התלמידים המשיכו אפוא לשקוד על לימודם, כאשר קול התורה והחסידות נשמע היטב בעיר. איש מהם לא שם לבו לעובדה ה"בוערת", שהעולם נע ונד, וחלקים מרוסיה ואוקראינה עוברים מצד לצד במהלך ימי המהפכה הקומוניסטית.

באותם ימי תוהו ובוהו, חרף המציאות בה יד רשעים צלחה ויהודים רבים ניזוקו, הקהילה החב"דית בקרמנצ'וג, עשתה מעל ומעבר לטובת התלמידים, וזאת בהכוונת אדמו"ר הרש"ב ובנו כ"ק אדמו"ר הריי"צ שכיהן אז כמנהל הישיבה.

כשנתיים ימים שכנה הישיבה בקרמנצ'וג, כאשר הבניין המרכזי בו למדו "תלמידי האולם" היה המבנה שרכש הנגיד ר' הרשל גוראר'.

בקיץ תר"פ, חודשים ספורים לאחר הסתלקות אדמו"ר הרש"ב, עברו "תלמידי האולם" ללמוד בליובאוויטש בעוד הבחורים הצעירים נותרו ללמוד בקרמנצ'וג. כך המשיכה הישיבה לפעול במשך תקופה ארוכה תחת שרביט ניהולו של המשפיע הרב ישראל נח בליניצקי, אשר עבד בישיבה בהתנדבות בעוד שאת פרנסתו קיבל ממשרת גזבר ומנהל חשבונות במפעל הטבק הגדול שנוהל על ידי ר' הרשל גוראר'. גם לאחר פרוץ המהפכה, המשיך ר' ישראל נח לנהל במחתרת את הישיבה מתך במסירות נפש.

בבניין זה שכנה ישיבת "תומכי תמימים" בתקופת מלחמת העולם הראשונה

התלמידים המשיכו אפוא לשקוד על לימודם, כאשר קול התורה והחסידות נשמע היטב בעיר. איש מהם לא שם לבו לעובדה ה"בוערת", שהעולם נע ונד, וחלקים מרוסיה ואוקראינה עוברים מצד לצד במהלך ימי המהפכה הקומוניסטית.

חוקר תולדות קרמנצ'וג

לימים נאלצו תלמידי הישיבה לעזוב את קרמנצ'וג בשל רדיפות הקומוניסטים אחר כל דבר שריח של יהדות נדף ממנו. על אחת כמה ממבנה כה גדול שהיה מלא וספוג כולו בתורה ובחסידות. הקומוניסטים אף הלאימו את הבניין בעוד תלמידי הישיבה נפוצו לכל עבר.

שנים רבות לא ידע איש היכן שוכן המבנה ההיסטורי הזה, ורק בימים האחרונים הוכח מיקומו מעל לכל ספק. כאשר פניתי אל ידידי השליח ורבה של קרמנצ'וג הרב שלמה סלומון, הוא הבהיר לי כי המחקר המקיף נעשה ביוזמתו של מר בוריס שפטובסקי, שכיהן לפני שנים רבות כסגן ראש הקהילה בעיר, ומאז

מר בוריס שפטובסקי

האוניברסיטה בקרמנצ'וג. כאן הוכרז בפני ההיסטוריונים
כי במבנה בית הדפוס שכנה הישיבה בימי המלחמה

מר שפטובסקי, אינו חוקר קלאסי כלל. מי שינסה למצוא אותו באוניברסיטה, יתאכזב קשות. הוא עובד לפרנסתו כמאבטח, אך נשמתו ומרצו נמצאים בהררי מסמכים, חומרים וזיכרונות שאגר בביתו, מהם חיבר את הספר "ירושלים באוקראינה" ומהם ממשיך ללמוד ולכתוב על החיים היהודיים בכלל ובפרט החיים החב"דיים בקרמנצ'וג.

שעלה לארץ הקודש עבר להתגורר בראשון לציון. מיהרתי אפוא ליצור קשר עם מר שפטובסקי, מחבר הספר בשפה הרוסית "ירושלים באוקראינה" הסוקר את תולדות יהדות קרמנצ'וג.

לאחר שהצגתי את עצמי וביקשתי לקבל מידע על התגלית ההיסטורית, עצר בן שיחי את שטף שאלותיי, ומיהר להבהיר שהוא שמח לשוחח עמי: "אחד החומרים הראשונים שסייעו לי להבין את תולדות חב"ד בקרמנצ'וג, היתה כתבה שלך תחת הכותרת 'ירושלים דאוקראינה' ובה סקירה על תולדות חב"ד באוקראינה". כתבה זו פורסמה ב"בית משיח" לפני עשר שנים כחלק מהסדרה "חב"ד בשואה". בהמשך השיחה, כאשר הזכרתי את המשפיע הנודע ר' ישראל בליניצקי שכיהן כמנהל הישיבה, מר שפטובסקי קטע שוב את דבריי: "הספר שלך עליו – ישראל נח הגדול – היה עמוד תווך במחקר שלי על קרמנצ'וג".

מר שפטובסקי, אינו חוקר קלאסי כלל. מי שינסה למצוא אותו באוניברסיטה, יתאכזב קשות. הוא עובד לפרנסתו כמאבטח, אך נשמתו ומרצו נמצאים בהררי מסמכים, חומרים וזיכרונות שאגר בביתו, מהם חיבר את הספר "ירושלים באוקראינה" ומהם ממשיך ללמוד ולכתוב על החיים היהודיים בכלל ובפרט החיים החב"דיים בקרמנצ'וג. מי שמסייע לו רבות בעבודתו זו, הוא בן עירו הרב לייב לייבמן המוכר היטב לקוראי בית משיח ממדורו המיוחד אודות נגינה חב"דית.

אגרת מסמכים, שמעת זכרונות, קראת ספרים ומאמרים, אבל איך מגיעים למסקנה הנחרצת שמבנה בית הדפוס החשוב שבמרכז קרמנצ'וג, הוא אשר שימש את הישיבה החב"דית לפני כמאה שנים?

שאלה זו הפניתי אל מר שפטובסקי, והופתעתי מאוד מסיפור של השגחה פרטית מופלאה.

"בתקופה בה התגוררתי באוקראינה והייתי עסקן בקהילה היהודית, הוצאתי עיתון יהודי שהודפס בבית הדפוס השוכן במבנה המדובר. בתקופה ההיא, מי שרצה להדפיס ספר, נאלץ היה לחזור ולבוא לבית הדפוס פעמים רבות כדי לעקוב מקרוב אחר מלאכת ההדפסה. עם הזמן התיידדתי עם אחד העובדים ובאתי לבקרו מדי פעם בפעם, כך הכרתי את המקום היטב.

"לאחר שעליתי לארץ ישראל הגעתי בסיוע הרב לייב לייבמן לחומרים חב"דיים על אודות העיר. והנה אני רואה כי במספר מקומות מצויין שמבנה הישיבה הגדול שכן ברחוב קייבסקי. מיד 'נפל לי האסימון'. אני שנולדתי בעיר וגדלתי בה כל השנים, זכרתי שהשם המקורי של הרחוב שנקרא היום 'פרמוגה', היה בעבר 'קייבסקי'. יתירה מזו, כמי שחקר היסטוריה, ידעתי היטב שהמבנים הישנים ברחוב זה, אינם גדולים כפי התיאורים המוזכרים בספרי חב"ד, מלבד בניין אחד – הוא בית הדפוס.

"נכון, אמנם זו אינה הוכחה מדעית, אך אני כבר הבנתי שכנראה זה הבניין שבו שכנה הישיבה. לאחר מחקרים ובדיקות שונות, הגעתי למסקנה נחרצת יותר, שזהו הבניין שנרכש על ידי חסידי חב"ד. כדי

מר שפטובסקי, אינו חוקר קלאסי כלל. מי שינסה למצוא אותו באוניברסיטה, יתאכזב קשות. הוא עובד לפרנסתו כמאבטח, אך נשמתו ומרצו נמצאים בהררי מסמכים, חומרים וזיכרונות שאגר בביתו, מהם חיבר את הספר "ירושלים באוקראינה" ומהם ממשיך ללמוד ולכתוב על החיים היהודיים בכלל ובפרט החיים החב"דיים בקרמנצ'וג.

ספרו של שפטובסקי על קרמנצ'וג

הרב שלמה סלומון, שליח הרבי ורבה הראשי של קרמנצ'וג

להוכיח זאת מבחינה היסטורית ורשמית ישנה עוד דרך ארוכה.

"יום אחד פניתי לגב' אלה לושקובה, היסטוריונית מפורסמת שהכרתי מתקופת קרמנצ'וג, והפצרתי בה שתיאות להוכיח זאת בכלים העומדים לרשותה. בתחילה לא הסכימה בהבהירה שהדבר בלתי ניתן לביצוע כלל. אך תוך כדי שיחה פתחה ספר טלפונים של שנת 1934 [תרצ"ד] והשיבה שתנסה לבדוק בכל זאת את הנושא".

כאמור, בעת ששכנה הישיבה במבנה, נקרא הרחוב בשם 'קייבסקי', ובשנים שלאחר המהפכה הקומוניסטית שונה שמו ל'מרשל לוקסמבורג'. כעת הוא נקרא פרמוגה. מלבד שינוי שם הרחוב, יש גם שינוי במספרים, שכן היו מבנים שנהרסו ואחרים נבנו במקומם. היה ברור שכדי להוכיח את השייכות באופן רציני, נדרשת מלאכה מורכבת מאוד. מר שפטובסקי לא אמר נואש, כאדם מאמין וכחוקר מנוסה ידע שבסופו של דבר יגיעו גם ההוכחות.

בין כך ובין כך גב' לוקשובה, היסטוריונית לא יהודיה, לקחה על עצמה את המשימה, והחלה בנבירה ממושכת בארכיונים היסטוריים בקרמנצ'וג. היא אף נסעה לקייב הבירה וגם שם הפכה כל אבן כדי לאתר מידע שיסייע להוכיח את ממצאיו של חוקר היהדות בקרמנצ'וג. לאחר עבודה ממושכת, על פי מסמכים שבידיה הגיעה למסקנה ברורה: המבנה שרכש ר' הרשל גוראר' הוא המבנה העתיק בו שוכן כיום בית הדפוס הגדול של העיר.

לאחר שהגיעה למסקנה האמורה, היה צורך לפרסם את הממצאים מעל גבי בימה מכובדת על מנת שהנושא יזכה להכרה רצינית. זה לא היה פשוט כלל ועיקר.

לאחר עבודה ממושכת, על פי מסמכים שבידיה הגיעה למסקנה ברורה: המבנה שרכש ר' הרשל גוראר' הוא המבנה העתיק בו שוכן כיום בית הדפוס הגדול של העיר.

מר שפטובסקי: "לבוא כעת לאחר מאה שנה ולרמוז שיש אפשרות שניקח את הבניין מבית הדפוס, זה לא היה פשוט. חששנו מלעשות זאת שכן לא ידענו כיצד יגיבו. אולם כאשר נודע לנו שבקרמנצ'וג צפויה להיערך ועידת היסטוריונים לאומית בה יטלו חלק היסטוריונים מכל רחבי אוקראינה, החלטנו לעשות מעשה. הכנו הרצאה מיוחדת בכתב ובשילוב ממצאים שמוצגים בסרטון שהופק במיוחד לשם כך. הגב' לוקשובה, חרף החשש הגדול מהתגובות, הרצתה את הדברים בפני ההיסטוריונים כשהיא מציגה בפני הנוכחים מסמכים ותמונות חב"דיות. הרצאה זו בהחלט עוררה הדים רבים".

תוכניות לעתיד

לתגלית ההיסטורית עדיין אין סיום שמח, למרות שכל העוסקים במלאכה מקווים לבשר על גאולת הבניין והשבתו לידי הקהילה החב"דית בעיר.

מר שפטובסקי: "מהמסמכים והזכרונות החב"דיים ברור כי הרב גוראר' רכש את המבנה בכסף מלא. כן ידוע כי במשך תקופה הבחורים החב"דיים למדו בו, אך מה קרה לאחר שעזבו את המקום? זאת לא ברור לנו. רוב המבנים מהסוג הזה הולאמו על ידי השלטונות, וכנראה גם מבנה זה, אך כדי להשיבו לרשות חב"ד נצטרך להוכיח שלפני שהולאם היה אכן שייך לרב גוראר', שהרי יתכן ומכרו לאחר".

השליח הרב סלומון מביט על הנושא בעיניים פרקטיות: "ברוך ה', למוסדות שלנו יש מבנים רחבי ידיים המספיקים לכל הפעילות. יש לנו בית כנסת, מפעלי חסד, גן ילדים ועוד. השאיפה שלי כרגע היא לתעד את המקום ולהציב לידו שלט שיזכיר לכולם כי במבנה בית הדפוס שכנה בעבר ישיבה חב"דית שקול התורה והחסידות בקעו ממנה".

מקורות: אגרות קודש אדמו"ר הרש"ב, תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית, רשימות דברים, לב האר', שמועות וסיפורים, ישראל נח הגדול, עבד אברהם אנכי, ביטאון חב"ד, תשורות לחתונות משפחות אוקונוב, בית משיח.